

Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

Titel: Om Programmet

Ophav:

Ressourcetype:

Ressourcetype:

Oprindelsesdato: 1906

Emne:Partiprogram, partiprogrammer, program

Opstilling: DA-småtryk. Politik 8

Relateret:

Relateret:

Copyright: Billedet er muligvis beskyttet af loven om ophavsret

DET. KGL. BIBLIOTEK
KØBENHAVN
SMAATRYKSAFDELINGEN

OM PROGRAMMET

UDARBEJDET PAA FORANLEDNING AF

HOVEDBESTYRELSEN FOR

DET RADIKALE VENSTRES
LANDSFORBUND

FØRSTE OPLAG 30,000 EXEMPLARER

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS TILLGE'S BOGHANDEL

F. E. BORDING (V. PETERSEN)

1906

OPFØRDRING

Vi opfordrer Meningsfæller over hele Landet til at købe en Del Exemplarer af dette Skrift og **enten** uddele det paa deres Egn **eller** overlade os at uddele det paa Egne, hvor det særlig tiltrænges.

Skriftet, der i Boghandelen koster **25 Øre**, sælges — til Uddeling — **i Partier paa mindst 50 Exemplarer for 10 Øre Stykket** ved Henvendelse til **Venstres Kontor, Kjøbenhavn Ø**. Beløbet bedes sendt pr. Postanvisning samtidig med Bestillingen. Forsaavidt dette ikke sker, tages Beløbet i Opkrævning. Bestillingssedlen paa Bindets Bagside kan benyttes.

I Marts 1906.

HOVEDBESTYRELSEN FOR DET RADIKALE
VENSTRES LANDSFORBUND

1. Militærspørgsmaalet.

Hvis det med Rette kan siges, at Aaret 1864 er blevet bestemmende for meget i det nuværende Danmark, saa maatte dette i særlig Grad blive Tilfældet overfor det militære Spørgsmaal. Fra en vis Side i vort Folk opfandt man den Lære, at Ulykken stammede fra, at vi var daarligt forberedte til Krigen, og at vi følgelig maatte sætte vor Opgave i at være bedre forberedte, naar det *næste Gang* gik løs. I Forbindelse hermed hævdedes den Opfattelse, at vi burde holde os rede til at gribe en gunstig Situation. Vi burde bevare vor *Handlefrihed* og give denne Baggrund i et stærkt Militærvæsen. Denne Politik, der havde sine ivrigste Talsmænd i de ledende Officerer og lystes i Kuld og Køn af Højre, forudsatte et dyrt og stigende Militærbudget, satte med stedse større Tydelighed sit Hovedformaal i Kjøbenhavns Befæstning og virkeliggjorde tilsidst dette Formaal ved Hjælp af Forfatningsbruddet.

Fra anden Side saa man i denne Forberedelse til *næste Gang* den største Fare for vort Lands fortsatte Selvstændighed. Man saa i disse Forberedelser en Fortsættelse af den Letsindighed, der havde styrtet os ind i den ulykkelige Krig, og rejste heroverfor Spørgsmaalet: Hvad kan det nytte? Imod Højres *Handlefrihed* stillede man Kravet om den mest ubetingede *Neutralitet*, henviste vor Militærvæsen til en beskeden og ubemærket Tilværelse, fordrede Nedsættelse i Militærudgifterne og bekæmpede med alle Grunde Kjøbenhavns Befæstning som landskadelig. Disse Anskuelse, der havde deres mest udprægede Repræsentant i Hørup, gennemsyrede efterhaanden *Venstre* i Halvfjerdserne og Firserne. De voksede i Styrke og Klarhed, da Militarismen forbandt sig med Provisoriet, og deres Gang op i Halvfemserne betegnedes ved en stigende Sejrslinje baade paa Rigsdagen og ude i Befolkningen. J. C. Christensen havde som Venstres Ordfører en sand Ærgærrighed efter at tvinge Militærudgifterne ned fra Aar til Aar. Den Grad, i hvilken denne Bestræbelse lykkedes ham, var hans egentlige Maal for Værdien af hans Partis Rigsdagsarbejde. Imod Fæstningen var Partiets Sindelag uforandret. Man fremhævede, at Sagen var gjort vanskeligere ved Forliget, og man

ansaa sig af de bestaaende Love forpligtet til at yde Bevillinger til dens Vedligeholdelse. Men man kneb disse Bevillinger ind saa stærkt, at man faktisk næsten udsultede Fæstningen, og man lagde ikke Skjul paa, at den Dag, man følte sig stærk nok dertil, skulde Kampen mod Fæstningen aabnes.

J. C. Christensens egen Opfattelse farvedes i Halvfemserne kraftigt af hans Samarbejde med de stærkt bevidste Antimilitarister i Fredsforeningens Hovedbestyrelse. Og da Højre i Tidens Løb havde lagt *Handlefriheden* tilside, men til Gengæld vilde anvende et stort Militærapparat til at *værne* vor Neutralitet, underkastede J. C. Christensen i 1899 denne Tanke en afgørende Kritik og fremhævede i sin bekendte Tale i Folketinget d. 17. Jan. nævnte Aar, at vi i det højeste kunde *konstatere* vor Neutralitet. Saa langt naaede J. C. Christensen i Klarhed og Ædruelighed og Venstre med ham.

En skæbnesvanger Vending heri indtraadte ved Systemskiftet 1901. En fanatisk Tilhænger af Højres Militærpolitik blev Krigsminister i det første Venstreministerium. Mens Forsvarskommissionen blev nedsat og begyndte sin Virksomhed, arbejdede han planmæssigt paa at forskyde Venstres Militær-Opfattelse ad Højre til. Og da J. C. Christensen selv overtog de militære Ministerier, aabenbarede han tilfulde, at han i den Sag havde forladt Venstres gamle Veje. Endnu mens Forsvarskommissionen sidder, stræber han ustandseligt mod et dyrere Militærbudget, og han tror ikke paa nogen Nedsættelse ved den endelige Ordning. Hans Udtalelser om Fæstningen falder i det dunkle, og mindst lige saa mystisk lyder hans Ord, naar han taler om de 50,000 Mand, vi skulde stille paa Benene ved Esbjerg overfor en Landgang af f. Ex. 100,000 Englændere. Der antydes her Militærplaner af et uhyggeligt Omfang, og hermed stemmer det godt, at Ministeren i sine Folketaler optræder som Korsridder og hengiver sig til Forsvarsfantasier af samme Slags, som vi kender fra Højres glade Dage. Under denne Udvikling bliver J. C. Christensen Højres Haab, og hans Parti følger ham.

Skulde Venstres antimilitariske Arbejde opretholdes og føres videre, blev det radikale Venstres Militærprogram da en bydende Nødvendighed. Det fortsætter den Linje, der indtil Systemskiftet fulgtes ogsaa af det nuværende Regeringsparti. Det uddyber og fæstner det J. C. Christensenske Standpunkt fra Jan. 1899.

Dette Militærprogram hviler paa den Opfattelse, at vi har

overhovedet ingen Opgave som krigsførende Magt. Misforholdet mellem de store og de smaa Staters militære Evne bliver bestandig mere skrigende for hvert Aar. Der foregaar her et Kapløb, hvori vi slet ikke kan deltage. Men idet vi ligesaa lidt som andre Smaastater kan se noget Værn for vor Selvstændighed i et militært Apparat, henvises vi til at søge vor Fortrøstning i den internationale Retsbevidsthed, som er i stærk Vækst overalt i den civiliserede Verden og som kræver, at mellemfolkelige Stridigheder afgøres ad fredelig Vej gennem Voldgiftsdomstole. Vi ved meget vel, at den Betyggelse, vi kan opnaa ad den Vej, i dette Øjeblik langt fra er sikker. Men Udviklingen hidtil bestyrker os i den Forventning, at denne Betyggelse *vinder i Styrke* for hvert Aar der gaar, medens den samme Udvikling lærer os, at den Sikkerhed, de smaa Stater kan søge i deres Krigsberedskab, *aftager* fra Aar til Aar. Allerede nu skimter vi en mægtig Betyggelse for Freden i de i alle Lande organiserede Arbejdere, i de mange Baand, der knytter den oplyste og frisindede offentlige Mening i den civiliserede Verden sammen om fælles humane Formaal, og i de bestandigt større økonomiske Interesser, der i de komplicerede moderne Samfund sættes i Fare ved krigerske Konflikter.

Ud fra disse Betragtninger stiller vi Kravet om, at Danmark skal støtte alle Bestræbelser for Fred og Ret, særlig ved Indførelse af Voldgiftstraktater med andre Lande. Saadanne Traktater, som man maa stræbe at gøre bestandig mere omfattende, har — foruden hvad de giver af reel Garanti — en stor moralsk og agitatorisk Betydning ved at indarbejde Retsidéen i Folkene.

Iøvrigt aabnes vort Militærprogram med den Fordring, at Danmark skal erklære sig vedvarende neutralt. Her staar vi ved det naturlige Udgangspunkt for den Stilling, vi skal indtage. Igennem en saadan Neutralitets-Erklæring skal vi kundgøre overfor Verden vor Vilje til absolut at holde os udenfor enhver krigersk Affære. Det er ikke saalænge siden, man mente, det gjaldt om at faa Neutraliteten *garanteret* af Stormagterne. Dette Standpunkt er nu ganske opgivet af de mest fremragende Folkerets-Kyndige. Ingen tror længere paa Værdien af denne Garanti. I det afgørende Øjeblik er den *garanterede* Neutralitet lige saa udsat for en Krænkelse som den *erklærede*, ikke mindre og ikke mere. Derimod har den sidste Form det store Fortrin fremfor den første, at dens Tilvejebringelse ikke fører os ind i Forhandlinger, der kan blive til lige saa mange Forviklinger.

Og endelig løber vi ved at søge en garanteret Neutralitet den Risiko at faa paalagt trykkende militære Forpligtelser, Landet til Byrde og til ingen Baade.

Men idet vi kræver Danmark erklæret vedvarende neutralt, maa vi samtidig fordre en Militærordning, som svarer hertil, og som egner sig til at indgyde Verden Tillid til, at Erklæringen virkelig er alvorlig ment. Den sikreste Vej til dette Maal er aabenbart en betydelig Indskrænkning af vort Militærvæsen. Paa ingen anden Maade kan vi saa kraftigt udtrykke vor bestemte Vilje til at holde os udenfor krigerske Mellemværender. Ad den Vej befrier vi os for enhver Mistanke om, at vi skulde gaa med Kniven i Ærmet.

Vi opstiller da det Program, at vort Hær- og Flaadevæsen kun skal have Karakteren af en Politivagt med den Hovedopgave at varetage Landets Neutralitetspligter. Disse Pligter bestaar først og afgørende deri at hindre, at danske Under-saatter krænker Neutraliteten. Her maa vi gaa tilværks med den yderste Omtanke og Fæsthed, saa det altid kan være hævet over enhver Tvivl, at fra Danmark er intet Brud sket paa Neutraliteten. Hvad dernæst angaar Forholdet overfor fremmede Magter, da bør vi ikke belave os paa at *forsvare* vor Neutralitet, thi det *kan* vi ganske simpelt ikke. Belavede vi os derpaa gennem ivrige Rustninger, vilde vi intet andet opnaa end først at opvække en højst uheldig Mistro hos de interesserede Magter — saaledes som vi vakte Englands Mistillid ved vore krigerske Neutralitets-Forberedelser under Krimkrigen — og dernæst at tilføje os selv et skæbnesvangert Nederlag. Vi bør i paakommende Tilfælde gøre os saa lidt bemærkede som muligt, idet vi indskrænker os til med vor Politimagt at *konstatere* Neutraliteten. Paa den Vis varetager vi vore Neutralitetspligter, som det tjener os bedst, og vi kan i saa Henseende henholde os til den Ordre, der blev givet Skibscheferne i 1854, og hvorefter de i givet Fald skulde lade det bero ved en Protest og en Tilkendegivelse af, at den omspurgte Handling maatte betragtes som en Krænkelse af Neutraliteten. Endelig vil denne Grænse- og Søpolitivagt være tilstrækkelig til at hindre den Mulighed, J. C. Christensen tænkte sig i 1899, naar han talte om, at Nogen kunde forsøge med et enkelt Skib eller en Haandfuld Folk at erobre Danmark.

I nøje Forbindelse med den beskedne Stilling, Programmet saaledes tildeler dansk Militærvæsen, hedder det videre, at Militærudgifterne *nedbringes* til, hvad dette Formaal kræver. Og

det fordres tilsidst, at Kjøbenhavn gøres til en aaben By, idet den bestaaende Fæstning nedlægges.

Kampen mod Kjøbenhavns Befæstning har staaet her i Landet i et halvt Aarhundrede og har været ført med ypperlige Bevisgrunde, der gælder den Dag i Dag. Nu som før er Fæstningen landsskadelig. Den trækker Faren over os i Stedet for at afværge den. Som et stort Militærapparat overhovedet er den en farlig Fristelse baade for os selv og for andre. Den er et Vaaben, vi slet ikke magter at føre. For Handels-, Hoved- og Residensstaden Kjøbenhavn er den en stærk Trusel. Finansielt er den os uoverkommelig.

Og Kampen har ikke blot drejet sig om Landbefæstningen. De, der med de skarpeste Grunde har vendt sig imod denne, har ogsaa rettet deres Skyts mod Søbefæstningen, idet de har rejst Kravet om Kjøbenhavn som aaben By. Klart findes denne Tanke udtrykt og begrundet hos Tscherning og Rovsing. Den dukker hyppigt op i Halvfjersernes Rigsdags-Forhandlinger; den har bestandig levet i Venstre; den nuværende Landbrugsminister fremsatte den som sit Program, da han blev valgt ind i Folketinget. Der er i denne Tanke en tændende Styrke, som efterhaanden vil bryde enhver Modstand mod dens Virkeliggørelse.

Det radikale Venstres Militærprogram giver et fyndigt Udtryk for den Kamp mod Militarismen og dens tunge økonomiske Byrder, som føres af det virkelige Demokrati i alle Lande. Dette Program udtrykker dernæst Erfaringen fra de sidste Tidens Krige om, at — her citeres Kaptejn Rovsing — »de smaa Staters Forsvarsvæsen kan være farlig for deres Selvstændighed; men der haves ingen Erfaring for, at en lille Stat ved sit Forsvarsvæsen har bevaret sin Selvstændighed.« Programmet modsætter sig derfor den Tanke at ville gøre vort Folk til en Krigsmagt. Det vedkender sig — atter her citeres Rovsing — den Lære, at Danmark maa ophøre at lægge Vægten paa at agere Stat og Krigsmagt, og derimod af alle Kræfter begynde paa (nu kunde vi maaske sige fortsætte med) at være Nation. Ad den Vej kan vi »gøre os Haab om at stride Tiden igennem, indtil den Time slaar, da de smaa Nationer nyder samme Beskyttelse af Folkeretten, som de svage Personer i Samfundene nu nyder af Personretten.«

2. Forfatningen.

Danmark frembyder i Øjeblikket Billedet af et Samfund, hvori den privilegerede Valgret overalt indtager en dominerende Stilling, enten saaledes, at den er i Stand til at fremme, hvad den ønsker iværksat, eller dog saaledes, at den er i Stand til at hindre, hvad den ikke ønsker Liv og Fremgang. Dette Forhold gælder baade i de statslige og i de kommunale Organer, gennem hvilke der er aabnet Befolkningen Adgang til at raade over Landets Anliggender. Indenfor dem, der overhovedet har Del i Valgretten, er denne altsaa højst *ulige* fordelt.

Men desuden mangler der meget i, at Valgretten er *almindelig*. Fuldmyndige Mænd mellem 25 og 30 Aar har ingen politisk Valgret. Københavnerne, hvis aarlige Indkomst ikke kan sættes til 1000 Kr., har ingen kommunal Valgret. Kvinder og Tyende er ganske uden Valgret, naar undtages ved Valg af Menighedsraad. Og endelig befolkes den store Hær af Valgretsløse med dem, der af Sygdom, Arbejdsløshed eller anden uforskyldt Aarsag tvinges til at søge offentlig Fattighjælp.

Imod denne Tilstand fremsætter det radikale Venstre Fordring om Gennemførelse uden Atkortning af lige og almindelig Valgret og begynder naturligt med at kræve en *Forfatnings-Forandring i Juni Grundlovens Aand*, thi dette var just den almindelige Valgrets Aand. Til denne staar *det nuværende Landsting* i en skærende Modsætning. Det blev til paa et Tidspunkt, da Folket var slappet efter Krigs-Nederlaget, og det har trofast tjent det Formaal, dets reaktionære Ophavsmænd satte det. Det muliggjorde og støttede Forfatningsbruddet, og hvad dermed stod i Forbindelse. Dets Vej fra 1866 til nu betegnes ved en Række undlivede eller lemlæstede Reformkrav af den Slags, der virkelig betød en Udvikling mod Frihed og Demokrati. Vi har med det nuværende Landsting en Fornemmelse, som havde vi et fjendtligt Element midt imellem os.

Og Landstingets Magstilling bliver endnu mere urimelig, naar man sammenligner den *Indsats*, den privilegerede Landstings-Valgret har ydet i vor *Samfundsudvikling*, med den, der er givet af Folketingsvalgretten. Med en sjælden Ret kan det siges, at det Danmark, som er blevet til siden 1866, for en væsentlig Del er skabt af de Befolkningslag, der har haft deres politiske Organ i Folketinget, og af andre Kræfter i vort Folk, der virkede efter samme Linje. Men hvad bliver det til med de Vær-

dier, der er frembragte af den privilegerede Landstings-Valgret? De er nemme at gøre op; de kan være i en meget lille Pose.

Under disse Forhold bliver det utaaleligt for den almindelige Valgret at finde sig i den Overmagt, Landstinget besidder og udøver. Det vil blive stedse klarere for den, hvor fattige Vilkaar den nuværende Regering og dens Parti byder den, naar de henviser den til beskedent at leve af de Smuler, der falder fra Landstingsbordet. Jo højere Folket stiger i Kultur og Selvfølelse, des uværdigere vil det finde en Tilstand, under hvilken det lever af Landstingets Almisser. Folkets Krav er hverken større eller ringere end det: selv at være Herre i det Land, som det opretholder, og hvis Fremtid det bygger ved sit eget Arbejde. Derfor vil Folket føle sig stedse mere bedraget ved den nuværende Situation, hvor man i Stedet for det Selvstyre, der var Kampens Maal, byder det et stædigt Landstings-Regimente og endda vil have, at det skal være taknemligt oven i Købet.

I den kommende Tid vil det hedde *for* eller *imod* Landstinget; alt sandt Demokrati skal kendes paa et kraftigt og virksomt *imod*. Og i nær Forbindelse med denne Bestræbelse staar Forslaget om direkte *Folkeafstemning* om vigtige Spørgsmaal. Ogsaa dette vil paa sin særlige Maade betyde en Udvidelse og Befæstelse af Folkestyret. Der vil her blive Tale om saadanne Anliggender, der ved deres afgørende Betydning ligesom skiller sig fra og hæver sig over den dagligdags Sammenhæng, og som kan lægges saaledes til Rette, at Vælgerne stilles overfor et klart ja eller nej.

Vender vi os dernæst til Udvidelsen af Valgretten til en *ny Alder*, en *ny Samfundsklasse* og et helt *Køn*, da er disse Reformer saa nøje Udtryk for Demokratiets Grundsætninger, at nogen vidtløftig Forklaring og Begrundelse er overflødig. *Den politiske Valgrets alder* er med sine 30 Aar meningsløs høj. Og det er ganske urimeligt, at et fuldmyndigt Menneske, der ikke blot har fuld Raadighed over alle sine egne Forhold, men desuden har Adgang til paa eget Ansvar at varetage alle mulige Samfundsfunktioner, skal være afskaaret fra politisk Valgret. Ligesaa urimeligt er det, at *Kvinderne* er uden Valgret, efter at de i det moderne Samfund baade kappes med Mændene om at tilegne sig personlig Udvikling og tager stedse mere fremtrædende Del i det samfundsmæssige Arbejde. Og endelig maa det nu være paa Tide, at *Tyendet* ophører med retligt og socialt at være en Pariakaste. Hr. J. C. Christensen var ganske

vist ikke kommen videre, da han forelagde sit Forslag til Menighedsraad, end at han sammenstillede Forbrydere og Tyende som de, der var undtagne fra Valgretten. Og det kan godt hænde, at Tyendets Oprykning blandt andre Samfundsborgere selv hos ellers brave Folk vil fremkalde Uro og Bekymring. Sligt er set før, naar det stod paa at drage et nyt Samfundslag indenfor Kredsen af Samfunds-Rettigheder og Pligter. Men Tiden gaar sin Vej over alle Bekymringer og fuldbyrder Retfærdigheden.

Det vil den ogsaa gøre i *Valgkreds-Spørgsmaalet*, af hvilket vi kræver en ufortøvet Løsning. Alle ved, at den nuværende Tilstand rummer en glubende Uretfærdighed og er i høj Grad grundlovsstridig. Det er længe siden, der var en Kreds for hver 16,000 Indbyggere og siden Kredsene var nogenlunde lige store. Kan en Grundlovsændring ikke gennemføres hurtigt, maa Grundlovens Bud ske Fyldest. Men lykkes en Ændring, kan man ikke noksom indskærpe Vigtigheden af med det samme at faa vedtaget faste Regler for, hvorledes en retfærdig Ordning fremtidig skal tilvejebringes, naar nye Forskydninger har fremkaldt ny Uretfærdighed og Urimelighed.

I Tilknytning til Valgkreds-Spørgsmaalet følger Programmet Forslag om Indførelse af *Omvalg* for at afværge den Uheldighed, at et Mindretal i Valgkredsen fører en Kandidat igennem, hvad nu ikke sjældent sker. Og for ikke to Gange at ulejlige Vælgerne til det maaske fjærne Valgsted, henstilles det, at Omvalget kan foretages ved Afstemning hjemme i Kommunerne.

Hvad nu *den kommunale Styrelse* angaar, fastholder det radikale Venstre Kravet om, at denne bygges paa lige og almindelig Valgret og Forholdstal. Den nuværende Ordning har for Landets Vedkommende givet Magten til de danske Gaardmænd og har, derigennem at de ogsaa fik Arbejdet og Ansvar, opdraget dem til dygtige og indsigtsfulde Styrere af Kommunernes Anliggender. Men samtidig skaber den nu hos de upriviligerede Vælgere, der stræber mod borgerlig og social Ligestilling, en voksende og berettiget Misfornøjelse. De kræver uden Afslag den almindelige og lige Valgret i Kommunerne; i Byerne kræver Demokratiet det samme. At afskaffe Klassestyret i Kommunerne er da en af Øjeblikkets største demokratiske Opgaver.

Og samtidig opstiller vi som vort Maal en Udvidelse af Kommunernes Selvstyre. For Løsningen af Fremtidens sociale Krav vil og bør Kommunerne komme til at spille en overor-

dentlig Rolle. De mindre begrænsede Samfund, de danner, har i mange Henseender de bedste Betingelser derfor. Men Forudsætningen er, at der indrømmes Kommunen en rummelig Bevægelsesfrihed. Nu er den bastet og bundet paa mange Kanter, paa Landet hildet og lammet i Hensyn til Amtsraadene, i Byerne hildet i lignende Hensyn til Ministeriet, ligesom der i Købstæderne er paaført det kommunale Raad et helt fremmed Element i den kongevalgte Borgmester. Foretagsomheden og Mangfoldigheden i det kommunale Liv vil vokse i samme Grad, som alle Borgere faar lige Ret og Ansvar, og Udviklingen faar Lov at foregaa i Frihed.

Men efter at Programmet saaledes har formet den almindelige og lige Valgrets Krav baade overfor Stat og Kommune, opstilles i dette Afsnit endnu to Fordringer, den ene om en Ministeransvarlighedslov, den anden om Afskaffelse af Rang samt Titel- og Ordensvæsen. Allerede i Venstres Program af 1872 var den første Fordring fremsat. De bitre Erfaringer fra de provisoriske Aar har yderligere overbevist os om Nødvendigheden af at træffe saa betryggende Garantier som muligt overfor Ministre, der vil misbruge deres Stilling. Den samme Mand, der udarbejdede et Forslag i Halvfjerdsene — Herredsfoged Krabbe — er ogsaa Ophavsmand til det Forslag, der nu ligger paa Rigsdagens Bord, i Fjor Foraar indbragt af Folketingets Venstre, i Elteraaret optaget af Regeringen.

Kravet om Afskaffelse af Rang, Titel- og Ordensvæsen har sin tilstrækkelige Begrundelse ved den Praksis, der paa dette Omraade iværksættes af den nuværende Regering. Alle Sluser synes aabne; med en ganske ublufærdig Ødselhed strør Regeringen om sig med Titler og Dekorationer. Og op omkring alt dette Uvæsen vokser nu som før Demoralisation og Snobberi. Nu som før anvendes det som et Middel i Magthavernes Hænder til Belønning for de allerede lydige, til Lokkemad for dem, det gælder at sikre sig. Aldrig har dette Ukrudt fra Enevælden blomstret skønnere end i det nuværende Danmark. Et Ministerium, som kalder sig Venstre, fører an i den naragtige Maskerade og overbeviser os saaledes om Nødvendigheden af at revidere de gamle Etiketter.

3. Skatterne.

Det radikale Venstres Program opstiller for Skatternes Paaligning det Formaal, at herigennem skal tilstræbes en Formind-

skelse af den økonomiske Ulighed. Her er aabenbart ikke alene tænkt paa, at der ved Beskatningen skal tages Hensyn til den økonomiske Evne saaledes, at de store Indkomster og de store Formuer rammes af en stærkt stigende Skala. Her er heller ikke alene tænkt paa Nedsættelse af Forbrugsskatterne. Gennem begge disse Reformers modvirkes forsaavidt den økonomiske Ulighed, som de stiller de smaa Indkomster gunstigere og lægger mindre Beslag paa dem til Fordel for Samfundets Kasse.

Det opstillede Formaal bundet imidlertid desuden i Erkendelsen af, at der gives en Skat, som ved sine finansielle og sociale Virkninger menes at have en særlig Evne til at formindske den økonomiske Ulighed, idet den erobrer for Fælleskassen de samfundsskabte Værdier, der, saalænge de gaar i private Lommer, naturnødvendigt afføder økonomisk Ulighed i stort Omfang. Den omskrevne programmæssige Sætning maa altsaa ses i Belysning af, at vort Program har adopteret Grundværdiskatten som et uafviseligt og bestemmende Moment i fremtidige Overvejelser angaaende en tidssvarende og virkelig demokratisk Beskatning.

I den sidste Menneskealder samlede Demokratiet sig i denne Sag om følgende Tankegang: Staten har visse Udgifter, som det gælder at omgaas saa fornuftigt og sparsommeligt som muligt, og som det gælder at dække ved Indtægter, der tilvejebringes saa demokratisk og retfærdigt som muligt. Vejen hertil er at udskrive en Skat paa Formue og Indkomst efter en saa stærkt stigende Skala, at de smaa Indkomster og Formuer behandles varsomt og for de mindstes Vedkommende helt fritages for Skat.

Ved Siden heraf er i de sidste Tider, med Amerikaneren Henry George som Ophavsmand, indenfor Demokratiet opstaaet følgende ny Tankegang: Den Indkomst og Formue, der skyldes en Mands rent personlige Arbejde, bør rettelig forblive i hans Besiddelse ubeskaaret af nogen Skat. Derimod gives der Indkomster og Formuer, som ikke skyldes nogen enkelt Mands Arbejde, men et Samfunds Arbejde og Udvikling, og som navnlig udtrykker sig i den stigende Grundværdi. Til disse Indkomster og Formuer har den Enkelte ingensomhelst Adkomst, dem har alene Samfundet Krav paa. Og idet Samfundet gennem en Grundværdiskat lægger Beslag paa dem, antages denne Skat at ville fremkalde en Række sociale Virkninger — Arbejdets lettere Adgang til og mere ubeskaarne Udbytte af Jorden, højere Arbejds løn, billigere Varepriser og Husleje — der i stigende

Grad umuliggør Fremkomsten af den tredje Art af Indkomst og Formue, den nemlig, som tilvejebringes ved Andres Arbejde for den Enkelte, og som Staten egentlig heller ikke har Ret til at gøre noget Indgreb i.

Af Brydningen mellem de to Tankegange, som her er refererede, hæver Fremtiden sig.

Det nye Sæt Skattelove.

I Venstres Program af 1872 fremtræder Indkomst- og Formueskatten til Erstatning for Indtægtsnedgangen ved en Frihandels-Toldreform som det afgørende Krav i Skatte-Spørgsmaalet. Da dette Venstre og dets Arvtagere endelig i 1903 havde en Skattereform færdig, var denne Sammenhæng opgivet. Toldreformen var gaaet tilbunds under Halvfemsernes Skatte-lov-Taktik, og i Stedet for var det blevet til en Reform af de direkte Skatter. Denne foregik nu paa den Maade, at Formue- og Indkomstskatten anvendtes til Dækning af det Greb, der gjordes i Statskassen ved Ophævelsen af de gamle Grundskatter. Gildet blev gjort til Fordel for navnlig de større Jordbesiddere, til Fordel for de *Enkeltmænd*, der i dette Øjeblik sidder inde med større Stykker af dansk Jord, men ikke til Fordel for *Landbruget*. Tjener en Proprietær 400 Kr. aarlig paa Skatte-lovene, møder Lettelsen hans Eftermand i Skikkelse af en forhøjet Jordpris. I Stedet for at svare de 400 Kr. til Samfundets Kasse udreder Eftermanden et lignende Beløb i Form af Renter til den Prioritetshaver, der har forstrakt ham med det til den forhøjede Jordpris svarende Laan.

I samme Forbindelse bør nævnes Tiendeloven, der ved at kapitalisere Tienden til det 25-dobbelte af dens Værdi gav Tiendeejerne baade i Pose og i Sæk — idet de nu baade faar Kapitalen og Renterne — og paaførte Statskassen en betydelig direkte Udgift til Forringelse af alle danske Borgeres fælles Formue.

Skattereformen blev en forøget Byrde paa *Arbejdet*, en Lettelse for *Besiddelsen*; en forøget Skat paa Fliden og den intensive Udnyttelse af de økonomiske Muligheder, en Lettelse for dem, der, hvad Jord angaar, raader over de største Muligheder, men ikke faar dem udnyttede. Og denne Virkning skyldes baade de nye Skatters Forhold til de gamle og deres Beskaffenhed i og for sig.

Vi taler ikke her om de Erfaringer, vi unægtelig har gjort

med Hensyn til Formue- og Indkomstkattens Skyggesider overhovedet: Hele det indviklede og bekostelige Arbejde med deres Paaligning, udtrykt i et omfattende Embedsmaskineri. Fremdeles Posekiggeriet fra den ene Side og paa den anden Side den demoraliserende Trafik med at skjule Penge og Papirer og derved unddrage sig fuld Beskatning, hvilken Trafik saa meget mere betegner en uheldig Side ved Skatten, som den bedst lader sig anvende overfor de større Formuer og Indkomster. Men vi taler her mere om de Mangler, som *ikke* behøvede at være: At Indkomstkatten med sin for lidet stigende Skala rammer navnlig de mindre Indtægter, hvilket i Reglen vil sige de egentlige *Arbejds*-Indtægter, uforholdsmæssigt haardt, og at Formueskatten overhovedet er uden stigende Skala. Der maa for Indkomstkatten kræves en stærkere Stigning i Skalaen og læmpeligere Vilkaar for de mindre Indkomster af det strængt personlige Arbejde, ikke blot fra det egentlige Indkomstskatsynspunkt, at Evnen til at svare Skat stiger overordentligt med Indkomstens Størrelse, men ogsaa udfra den Betragtning, at de store Indkomster, af hvilken Oprindelse de end er, i Reglen skyldes Samfundets Sædvaner og Foranstaltninger, Monopoler o. s. v. Og navnlig bør denne Opfattelse gøres gældende ogsaa overfor Formueskatten, saaledes at der tages læmpeligere end nu paa de smaa ved personlig Flid og Sparsommelighed tilvebragte Formuer, men kraftigere paa de store.

I nær Forbindelse hermed kan indskydes vor Førdring om en *Arveafgift* efter stigende Skala, der allerede er bragt frem for Lovgivningsmagten gennem et Forslag fra Folketingets Venstre. Arveafgiften er nu, efter Lov af 19. Febr. 1861, uden stigende Skala: 1 pCt. for Arv i lige Linje, 4 pCt. for Arv i første Sidelinje og 7 pCt. til fjernere Slægtninge og Ikke-Beslægtede. Ogsaa her er det rimeligt at være skaansom mod de smaa Arvebeløb, men lægge en stigende Skat paa de større. Vi staar ved de store Arvebeløb overfor en Formue, som ikke blot ikke skyldes Arvingens, men i Reglen heller ikke Arveladerens personlige Arbejde.

Og nu *Ejendomsskylden*. Ogsaa den rammer i Virkeligheden Arbejdet. Idet Jorden vurderes til den Værdi, den har i Følge den mere eller mindre intensive Maade, paa hvilken den udnyttes, og idet Bygningerne i Reglen repræsenterer en forholdsvis større Værdi for de smaa Landejendomme end for de større, falder Ejendomsskylden tungt over de smaa Jordbrug, men skaaner de større og lægger saaledes Sten i Vejen for den hel-

dige økonomiske Udvikling, der i de sidste Tider er i Færd med at fuldbyrde sig her i Landet i Retning af ypperligt dyrkede Smaabrug. En Td. Herregaardsjord og en Td. Husmandsjord, hver paa sin Side af samme Gærde, var under det gamle Hartkorn lige beskattet. Men nu opdager Husmanden, at medens Herremandens Tønde kun er vurderet til 400 Kr., er hans egen ansat til 6—800, og den Forskydning i Skatten, som heraf er Følgen, er Straffen for Husmandens intensive Arbejde.

Værst vil Ejendomsskylden virke efterhaanden i den kommunale Beskatning, tilmed da andre Byrder udmaales i Forhold til dens Størrelse. Og hvad angaar den kommunale Indkomstskat, da gælder lignende Indvendinger som de, vi fremsatte mod den til Staten. Fortidens frie Skøn viser sig at have betydet en langt mere stigende Skala end den, der kan naas ved det nuværende frie Skøn i Forbindelse med Fradrag- og Tillægsprocenten.

Samler vi vor Erfaring om Skattelovenes Virkninger i én Sum, lader den sig udtrykke saaledes: De Indkomster og Ejendomsværdier, der kommer ind under det frie Skøn og Fradragene, klarer sig endda. Men tager vi iøvrigt Skatteyderne i en Kommune og sammenligner deres Skatter før og efter de nye Love, vil der frembyde sig følgende Billede: Ejeren af det største Hartkorn noterer den største Fortjeneste og derefter de andre i en Grad, der aftager med deres Hartkorn, indtil vi kommer til et Punkt ved det intensivt dyrkede mindre Brug, hvor det begynder at gaa den modsatte Vej. Og i Købstæderne lider Mellem-Indkomsterne samme Skæbne.

Overfor Indkomst- og Formueskatten har vi antydnet de paa krævede Reformers. Hvad angaar Ejendomsskylden, maa vi forlange som Grundlag en Vurdering, der udskyder af Værdien det Plus, der skyldes en særlig Indsats af Arbejde, og holder sig til Jordens Godhed og Beliggenhed alene.

Her befinder vi os da overfor

Grundværdiskatten.

Gennem en dygtig og energisk Agitation er Henry Georges Opfattelse i de senere Aar ogsaa her i Landet bleven Genstand for stor Opmærksomhed. En indgaaende Forstaaelse af Grundværdiskatten, baade i dens Begrundelse og i dens Virkninger, træffes ganske vist kun i mindre Kredse. Spørgsmaalet i dets hele Omfang er endnu langt fra afklaret i vort Folks Bevidsthed; i mange Menneskers Bevidsthed er det overhovedet ikke

indgaaet. Men den simple Sandhed er dog indlysende for Alle, at Samfundet alene har Ret til de Værdier, der skabes ved dets Vækst og Udvikling, og at her ligger en mægtig Skattekilde. Vi ser bestandig disse Værdier opstaa omkring os men nu tilfalde den private Spekulation, som skaber Arbejdet vanskelige Vilkaar. Vi ser fremdeles, at f. Eks. et Slægtleds Fremskridt i Landbruget udtrykker sig i en Hævning af Jordprisen, som det næste Slægtled maa betale, og den stigende Jordværdi udtrykker sig følgelig i en stadig voksende Prioritetsgæld. Her ligger Grundværdiskattens Opgave, og den bestaar ganske jævnt i at inkassere for Samfundet de Værdier, der nu beslaglægges af Kapitalen. Det er det samme Formaal, det radikale Venstre forfølger ad anden Vej, naar det kræver Udstykningen af Jord foretaget gennem offentligt Fæste.

Grundværdiskatten har efterhaanden taget sin Plads paa Demokratiets Program i mange Lande som et Udtryk for, at intet virkeligt Demokrati kan komme udenom den Opgave at sikre Samfundet dets Førsteret til Jorden.

Mest iøjnefaldende er Grundværdiernes Stigen omkring de større Byer, og navnlig hvor offentlige Foranstaltninger er komne visse Grunde tilgode. Her er Stigningen pludselig og meget stærk. Og her foreslaar det radikale Venstre en særlig Værdistignings-Skat.

Men hvis det er rigtigt, at det Misgreb, de nugældende Skattelove betegner, kun var muligt, fordi vort Folk manglede Forstaaelse af sin egentlige Tarv i denne Sag, saa gælder det iøvrigt nu allermost om et betydeligt Oplysningsarbejde til Klargørelse af, hvor Demokratiets virkelige Skattereform ligger. Vi maa begynde med redeligt at erkende de Fejl, der skader de nugældende Love. Og hvis man kan være tilbøjelig til at lade Ansvaret for dem hvile forholdsvis let paa de Enkelte og til Gengæld lægge det tungt over paa den Partisammenhæng, der omkring Systemskiftet var stærkere end de Enkeltes Viljer, saa gælder i hvert Fald i Fremtiden ingen Undskyldning for den, der ikke kan se Skattelovens Fejl og ikke vil være med i Arbejdet paa at afhjælpe dem.

Toldskatterne

har saa længe staaet paa den politiske Dagsorden og har været Genstand for saa indgaaende et Oplysningsarbejde, at der i vort Folk er en sikker Forstaaelse af dette Spørgsmaal. Det nuværende Regeringsparti synes ikke overdrevent nidkært i Retning

af at indfri Venstres gamle Frihandelskrav. Det synes mere optaget af at opregne Vanskelighederne ved en Toldreform end af at overvinde dem. Men naar det som Undskyldning ogsaa er anført, at Strømmen ude i Verden gik den modsatte Vej, saa gælder den Undskyldning i hvert Fald mindre, efter at Frihandlerne i England foreløbig ganske har knust den Chamberlainske Toldpolitik.

Det radikale Venstre fornyer ogsaa i dette Spørgsmaal Demokratiets Krav, idet vi fordrer Tolden paa de almindelige Livsforbrønde og Raastoffer nedsat efterhaanden, indtil den ganske kan bortfalde. Ogsaa Tolden er en Skat paa Arbejdet. Idet den hviler paa Forbruget, falder den netop særlig tungt paa de egentlige Arbejdsindtægter, eftersom disse i Reglen ikke er større, end at de forbruges helt til Livets nødvendige Ophold. Yderligere virker Tolden i samme Retning, fordi Vægttolden rammer de grove og billige Varer uforholdsmæssigt. Tænk ogsaa paa den Kendsgerning, at da Skatten voxer med Forbruget, voxer den f. Ex. i Forhold til Talrigheden af en Families Børneflokk. Alene den geniale Snildhed, hvormed Toldskatterne listes op af Folks Lommer, kan forklare, at de saa taalsomt finder sig i Uretfærdigheden.

Hvad angaar Raastofferne, bør fornuftigvis ingen Nedsættelse begynde, før den ledsages af en tilsvarende Nedsættelse i *Beskyttelsestolden*. En Nedsættelse forinden vilde blot virke som en Forøgelse af den Beskyttelse, det er vort Maal at komme bort fra.

Ved Siden af den Finanstold, der dog gaar i Statskassen, hjemler den nugældende Toldlov jo nemlig en Beskatning til Fordel for enkelte Medborgere. Det tillades dem i Læ af Indførsels-Toldsatser paa en Mængde vigtige Forbrugsgenstande at afkræve den almindelige Befolkning en højere Betaling, end den vilde behøve at erlægge, saafremt Indførslen af disse Varer kunde foregaa uhindret af Toldskranker. En saadan Forrettighed er forkastelig og uforsvarlig. Den virker paa den ene Side til at fremelske Erhvervsgrene, som er uden naturlig Jordbund i Landet, paa den anden Side som en Sovepude, der afholder de beskyttede Erhverv fra at betræde Konkurrencens naturlige Vej: stigende Oplysning, Indførelse af de ypperste og tidsvarende tekniske Fremskridt. Toldbeskytterne plejer i deres Forsvar at henvise til den Betydning, Beskyttelsen har for Industriens Arbejdere. Dette har lidet paa sig. Toldbeskyttelsen har langtfra indlagt sig nogen særlig Fortjeneste i Retning af

at hæve Arbejdslønnen. Vi oplever, at Arbejdslønnen er saare ringe i stærkt beskyttede Industrier. Tænk paa den Textilindustri, i hvilken Arbejderne nylig førte saa berettiget en Kamp for at hæve deres daarlige Vilkaar. Arbejderne som Smaahaandværkere har ringe Glæde af Beskyttelsen; i Læ af den æder de store just saa meget lettere de smaa.

Derimod kan det med Rette hævdes, at en hovedkuls Op-hævelse af den gældende Industri-Beskyttelse vilde berede saavel Arbejdsgiverne som Arbejderne saa store Vanskeligheder, at det hele Samfund vilde føle det som et Krach. Vi kræver derfor ogsaa, at Toldens Nedsættelse mod dens Afskaffelse sker gradvis, men efter en bestemt Plan, saaledes at den f. Ex. hvert femte Aar nedskrives med et bestemt Beløb. Ad den Vej vil den toldbeskyttede Industri faa Lejlighed til at forberede sig paa de nye Vilkaar. Og naar Tolden paa Raastoffer samtidig forsvinder, vil der ogsaa i Fremtiden her i Landet være Plads for en sund og kraftig Industri, der hævder sin Stilling i Forbund med Tidens Fremskridt i Teknik og Samfærdselsmidler.

Monopoler.

Det radikale Venstres Program vender sig overhovedet imod Monopoler og da naturligvis ogsaa mod saadanne Virksomheder, der har Monopolets Karakter. Vi fordrer her Samfundets Interesser værnede, om fornødent ved de paagældende Virksomheders Overtagelse af Kommune eller Stat, og dette uden Hensyn til, om Monopolerne grunder sig paa en Eneret, der af det Offentlige er tildelt visse Personer eller Selskaber, eller paa faktisk foreliggende Forhold, f. Ex. derpaa, at kapitalstærke Foretagender har sluttet sig sammen i en overmægtig Produktions- eller Omsætnings-Ring. Eksempler paa den første Slags er Sporveje, Telefoner, Jernbaner, Lysværker o. s. v. Eksempler paa den anden Slags kendes navnlig fra større Lande, f. Eks. de store amerikanske Truster, men de er heller ikke ukendte hos os og vil højst sandsynlig blive hyppigere i Fremtiden. I begge Tilfælde er Konkurrence udelukket; i begge Tilfælde kan Indehaveren, hvis Samfundet ikke tager sine Forholdsregler, beskatte Befolkningen efter Fordogtbefindende. Mange af den Art Foretagender vil med Fordel kunne drives af det Offentlige selv. Og i alle Tilfælde maa her iværksættes en energisk Vare-tægt for Samfundets Tarv.

Et Ministerium for Byernes Erhverv.

Ingen mener, at et Ministerium skulde virke som en *skabende* Kraft indenfor et Erhverv eller indenfor en Kreds af Erhverv. Derimod mener man med Rette, at et Erhvervsministerium kan virke til at tilrettelægge Betingelser for vedkommende Erhverv, jævne Vanskeligheder, oplyse og støtte den private Foretagsomhed, yde Beskyttelse for Erhvervsinteresserne i Udlandet. Just saaledes har Landbrugsministeriet virket overfor det danske Landbrug i dets frie Foretagsomhed, og just saaledes vil et Ministerium for Byernes Erhverv virke overfor disse.

Oprettelsen af et saadant Ministerium vil være en simpel Retfærdighedshandling, naar Hensyn tages til, at Byerhvervene nu ernærer Halvdelen af vort Lands Befolkning. *Den danske Handel* har i de senere Aar lagt stor Kraft og et rigt Initiativ for Dagen, ikke mindst naar det gjaldt at skaffe danske Varer Afsætning ude i Verden og at skabe *dansk Skibsfart* nye Ruter og forøget Omsætning at besørge. Vor Handelsflaade er saaledes i Tonnage halvanden Gang saa stor som for en halv Snes Aar siden og indsejler i sine udenlandske Farter aarlig 50 Mill. Kr. Og idet vor Politik tilsigter at stille *dansk Industri* uden de unaturlige og uberettigede Begunstigelser, den nu nyder i Toldbeskyttelsen, er det vor Opgave at yde den Opmuntring og Hjælp af samme Karakter som den forstaaende og forstandige Støtte, Staten yder det ikke-toldbeskyttede Landbrug. Vi frasiger os al Lod og Del i en snæver Interessesepolitik. Vor økonomiske Politik forfølger to Maal — *Samfundets Ret* og *Arbejdets* — der ret forstaaede ligger i samme Punkt. Klassepolitikken er dens Modsætning; den er et Overgreb mod baade Samfundet og Arbejdet.

4. Sociale Reformers.

Nu om Dage tror vi ikke længere paa, at med den *politiske* Frigørelse er alting gjort. Vi tror ikke, det er tilstrækkeligt, selvom man gør Valgretten nok saa lige og nok saa almindelig. Vi forstaar fuldtvel, hvilket ypperligt Vaaben og Arbejdsredskab den almindelige Valgret er for Demokratiet. Men vi oplever ikke saa sjældent, at den Fattige sælger sin Stemmeret til den Rige for det Fad Linser, hans sultne Mave trænger til,

og vi gør den Erfaring, at *de økonomiske Privilegier*, i Kraft af hvilke en ringe Del af Menneskeheden hersker over en langt større, hyppigt spotter den almindelige Valgret og endnu selv i Lande, hvor den parlamentariske Styrelsesform er udviklet til den største Fuldkommenhed, skaber en skærende Ulighed.

Det gælder da til den politiske Frihed at føje den økonomiske. Den *økonomiske Ufrihed* viser sig som den egentlige og den stærkeste Trældom. Dens Lænker maa brydes, naar der for Alvor skal blive Tale om et Folks Selvstyre, og hvor den hersker, er der ringe Kaar for en Udvikling mod højere Kultur. Fattigdommen er en sur Sump, hvor megen menneskelig Elendighed holder til og trives, som Svampe trives i Mørke.

Den økonomiske Frigørelse tilstræbes gennem Underklassernes frie Organisationer. Her i Danmark ser Arbejderbevægelsen allerede tilbage over en Menneskealders maalbevidste Arbejde; af nyere Dato, men af ikke ringere Betydning bliver den stærkt voksende Husmandsbevægelse. Det samme Maal forfølges af den demokratiske Sociallovning, der i alle Lande bryder paa med stor Styrke, og det radikale Venstre har resolut vedkendt sig denne Bestræbelse som den centrale i Partiets Program og Arbejde. Partiet sætter sit almindelige Formaal i at bekriige den bestaaende økonomiske Ulighed gennem en planmæssig social Reformlovgivning og opstiller dernæst en Række Enkeltkrav, som alle tilsigter at begunstige og styrke *Arbejdet*, og som alle er af en saadan Karakter, at deres Gennemførelse er baade *paakrævet* og *mulig* i nærværende Tid.

Jordspørgsmaalet

er med Rette sat i Spidsen, baade fordi dette Spørgsmaal af alle sociale Anliggender, som i dette Øjeblik staar paa Dagsordenen, er det betydningsfuldeste, og fordi det just er paa dette Punkt, det radikale Venstre gør saa væsentlig en Indsats. Vi indskærper det som en Pligt for Samfundet at sørge for Arbejdets lettest mulige Adgang til Jorden, idet vi kræver, at det offentlige tager i sin Haand Udstykning af Jord til Husmandslodder, og idet vi fordrer, at disses Brug gives i offentligt Fæste.

Baggrunden

for hele dette Spørgsmaal maa søges i forskellige delvis sammenhængende Omstændigheder. Navnlig har Udstyknings-Planerne haft en gunstig Jordbund i den slaaende Modsætning mellem de store Landbrugs aftagende Rentabilitet og Husmandsbrugets stærke Opkomst.

Her udfra dreves man uvilkaarligt til den Slutning: Følgelig bør Jorden stykkes ud! Samfundsmæssigt set blev den lidet indgaaende Udnyttelse af store Arealer af Landets Jord uforsvarlig, i Særdeleshed i Betragtning af den voksende Folkemængde. Jo flere Munde, der skal skaffes Brød til, des mere intensivt maa alle økonomiske Muligheder udnyttes.

Imidlertid — som Følge af den tilstedeværende Jordfordeling blev det næsten umuligt for Landarbejderen at faa fat i Jord, som han kunde dyrke paa egen Regning og saaledes, at han fik det fulde Udbytte af sit Arbejde. Han var henvist til at lægge sit Arbejde paa anden Mands Jord. Den Betaling, han ad den Vej indvandt, var ikke overvældende; de Udsigter, Livet i det hele bød ham, var ikke fristende. Landarbejderens Kaar blev de ringeste af alles. Saa drog mange af de kraftigste og mest foretagsomme fra Landet ind til Byen eller over Atlanten til det fjerne Amerika. Det danske Agerland mistede en stor Del af sine bedste Kræfter. Danmark i det hele blev aareladt for meget af sit sundeste Blod.

At ændre denne uheldige Udvikling blev en paatrængende Opgave for Nationen i sin Helhed. Men medens de, der saa Opgaven samfundsmæssigt an, var paa det rene med, at den kun løstes ved at skabe Husmandsbrug af en saadan Størrelse, at Brugeren kunde leve selvstændigt derpaa, søgte de store Jordbrugere at fremme deres personlige Interesser ved at sætte Hovedformaalet deri at tilvejebringe en god Arbejdskraft for Landbruget. Herefter gjaldt det om, at Lødderne ikke blev større, end at deres Besiddere var tvungne til at søge en væsentlig Del af deres Erhverv ved at arbejde for Andre.

Den nugældende Husmandslov

der traadte i Kraft 1899 og revideredes 1904, blev et Kompromis mellem disse to angivne Standpunkter. Ved at sætte dens Varighed til kun 5 Aar, gav Lovgivningsmagten den Karakteren af en Forsøgslov. Forsøget har nu overbevist os om, at vi *ikke* skal gaa ad den Vej, Loven betræder.

For det første er det en afgjort Ulæmpe ved Loven, at den ikke anviser nogen Jord, men overlader til Landarbejderne selv at skaffe sig den. Følgen er bleven, at de i Reglen har maattet tage tiltakke med *halv- eller heldaarlig Jord*, der endda ofte er meget ubekvent beliggende. Folk har ikke villet afhænde deres bedste Jord; de har været meget villigere til at handle om et Stykke daarlig Udlod.

Dernæst har Landarbejderen i de fleste Tilfælde maattet *betale Jorden altfor dyrt*. Den Efterspørgsel, Husmandsloven har skabt, har i Almindelighed givet Jordprisen en opadgaaende Tendens. Og fremdeles — naar en Mand har skullet købe et lille Stykke ud af en større Jordlod, har han pr. Td. Land maattet betale en Pris, der langt oversteg Gennemsnitsprisen pr. Td. Land af det samlede større Brug. Husmandsbrugets særligt store Udbytte er saa at sige paa Forhaand kapitaliseret i den forhøjede Jordpris.

Videre har Statslaanets lave Rente virket i samme Retning. Jo lavere Renten er, des større Sum lader sig forrente; des mere forledes Køberen til at betale for Jorden.

Men Enden paa Sagen bliver altsaa den, at den forhøjede Jord-

pris har slugt en meget væsentlig Del af den Fordel, der fra Statens Side var tiltænkt Landarbejderen.

Hertil kommer, at Statens Haandsrækning i hvert Fald kun gavner den første Indehaver af det oprettede Husmandsbrug. I det Øjeblik den næste Ejer skal sætte sig i Besiddelse af Bruget, maa han selvfølgelig gennem en forhøjet Købesum betale de eventuelt særlig gunstige Vilkaar, Sælgeren har siddet under. Og saaledes faar den nu-gældende Husmandslov ingensomhelst *varig* Betydning i Retning af at skaffe Arbejdet let Adgang til Jorden.

Endelig er de Lodder, Loven tillader at oprette, absolut for smaa, ogsaa efter at Laanesummens Grænse opad er forhøjet fra 4000 til 5000 Kr. De er ikke større, end at de allerfleste af Besidderne maa søge Arbejde udenfor deres egen Bedrift. I saa Tilfælde bliver de egne Brug et meget tvivlsomt Gode. Naar Arbejde uden om er Husmanden en *Nødvendighed*, vil han tvinges til at tage det, naar det byder sig, men Følgen bliver let, at Arbejdet paa hans egen Lod kommer i anden Række og derved forsømmes. I Stedet for et Middel til økonomisk Frigørelse bliver Lodden da en Klods om Bænet, en Art Stavnsbaand, der baader sin Mand ilde og bare skaber et nyt Proletariat ude paa Landet. Og hvad bliver det saa til med det Kultur-Fremskridt, for hvilket den økonomiske Selvstændighed skulde aabne en Mulighed?

Fæste kontra Selveje.

Naar man fremhæver Fordelene ved Fæste, indvendes det altid, at det vil møde en meget stærk Modvilje i den danske Befolkning. Denne Paastand afgør naturligvis intetsomhelst med Hensyn til Fæstes Fortræffelighed eller Ikke-Fortræffelighed. Holder den Stik, betyder den i hvert Fald kun, at en klar og forstandig Tankegang i dette Tilfælde maaske vil faa en besværlig Vej frem til sin Virkeliggørelse.

Forøvrigt er der ingen Anledning til at tro, at Modviljen mod Fæste skulde bunde dybt. Der er dog i dette Øjeblik en halv Sneg Tusind Fæstere i Danmark, og hvis de følte sig meget brøstholdne, vilde de formodentlig lade deres Klager lyde. Der høres imidlertid ingen Jammerhyl fra de Kanter af Landet, hvor Fæsterne bor. De er efter alt at dømme ganske tilfredse, og hvis de er misfornøjede med noget, er det formentlig kun over, at der i deres Fæsteforhold maaske visse Steder endnu er en Antydning af det personlige Underdanighedsforhold til en Godsejer, der i ældre Tider følte stærkt trykkende. Udfra dette Synspunkt kan imidlertid ikke søges det ringeste Argument mod det offentlige Fæste, der er ganske frit for et saadant personligt Forhold.

De gamle Mindelser, der maatte sidde i Blodet og vedligeholde en Uvilje mod Fæste, stammer selvfølgelig fra den Tid, da Fæste var filtret sammen med Hovéri og Stavnsbaand og

alskens Vilkaarlighed fra en Naadigherres Side, ligesom det utvivlsomt var denne Sammenhæng, der i sin Tid skabte saa megen Iver efter at faa Fæstet afløst. Selvejendom blev det eneste, der rigtig duede, fordi man troede, at dette var den eneste Form, hvorunder Bønderne kunde blive helt frie Mænd.

Erfaringen har siden i betydelig Grad ændret Opfattelsen paa dette Punkt. Det i saa høje Toner lovpriste Selveje hører nu i mange Tilfælde rettest hjemme blandt de opdigtede Kendsgerninger. Der skete jo nemlig det, at i samme Øjeblik Bonden slap fri af Godsejeren, traadte han i Forhold til en anden Naadigherre, Kapitalen nemlig, der ikke var mere naadig end den gamle. Ofte er den endda nok saa ubarmhjærtig. Og den har bidt sig stærkere fast for hvert Slægtled. Med den stigende Grundværdi og ved Ejerskifterne steg Prioriteterne. De gjorde Tilværelsen for Arbejdet utryg og henviste det til beskedne Kaar, efter at det først havde afleveret en rigelig Førstegrøde til Kapitalen. I en saa foruroligende Grad er Prioritetsgælden vokset, at det for manges Vedkommende er det rene Praleri, naar de taler om sig selv som Selvejere. De ejer næppe mere end Skorstenspiben.

Med Selvstændigheden staar det under disse Forhold smaat nok til. Og ikke meget bedre staar det sig med den Paastand, at alene Selvejet tillader en Mand at høste det fulde Udbytte af sit Arbejde, og at den Opfordring, han heri har til at gøre dette saa intensivt som muligt, vil bidrage til en mægtig Fremme af Produktionen. Akkurat det samme vil naas ved et Fæste, naar det blot er saaledes indrettet, at Indehaveren selvfølgelig nyder Fordelen af alle de Forbedringer, der beror paa hans personlige Arbejde. Ja, han har under det offentlige Fæste langt større Sikkerhed for at opnaa denne Fordel end under et Selveje, der er gjort tvivlsomt ved Kapitalens Herredømme. Hænder det nemlig Selvejeren en Dag, at Prioritetshaverne foretager et lidt hurtigt Opgør med ham, fordi han trods det redeligste Slid ikke ser sig i Stand til at opfylde sine Forpligtelser — hvorledes gaar det saa med hans Sikkerhed for at faa det fulde Udbytte af de Forbedringer, han har tilført Ejendommen? Mon ikke den Sikkerhed ligger helt oppe over den før omtalte Skorstenspibe, medens den ved det offentlige Fæste altid vil være saa god som en sikker første Prioritet.

Fremdeles skulde Selvejet tilfredsstille *Slægtsfølelsen*, idet det derved blev muligt at lade Familiens Ejendom gaa i Arv til et af Børnene. Men atter her spiller Prioriteterne Vedkom-

mende et slemt Puds. De er som Nissen, der flytter med. Hvor der ikke udefra, f. Ex. ved Giftermaal eller Arv, tilføres en Ejendom ny Formue, bliver det ved den stigende Prioritetsgæld bestandig vanskeligere gennem Arv at bevare Ejendommen i Familien. I mange Tilfælde er det allerede nu umuligt for noget enkelt af Børnene at overtage Gaarden. Og den, der bliver »den lykkelige«, er i lige saa mange Tilfælde saa ilde stillet, at han hellere havde maattet undvære den Begunstigelse.

I Virkeligheden løses dette Problem langt bedre ved det *Arvefæste*, hvorom det radikale Venstres Program taler. Til dette Arvefæste er naturligvis ikke knyttet Ret til at sælge og pantsætte. Men det imødekommer just den ovenfor omtalte Slægtsfølelse, idet det indrømmer Fæsteren Adgang til at lade Fæsteretten gaa i Arv til et af sine Børn eller eventuelt til en Tredjemand.

Det vil endelig anføres, at Selvejet tillader Besidderen at nyde Fordelen af den stigende Grundværdi. Men naar Fæstet hindrer ham heri, forhindrer det paa den anden Side ogsaa hans Tab eller endog Ruin ved en pludselig *nedadgaaende* Bevægelse i Grundværdien. De, der købte Gaarde til høje Priser i Halvfjerdserne, har haft rig Lejlighed til at gøre dyre Erfaringer om, at Medaljen har ogsaa en meget ubehagelig Side. Ved det offentlige Fæste vil den Forhøjelse af Ejendommens Værdi, der skyldes Brugerens Arbejde, helt og holdent tilfalde ham selv, medens den Værdistigning, der skyldes Samfundet — dets Vækst, Udvikling og direkte Foranstaltninger — vil tilfalde dette Samfund som den eneste berettigede Fordringshaver. Nu tilfalder Værdistigningen til syvende og sidst den private Kapital, hvilket udtrykker sig i en stadig voksende Prioritetsbyrde. Enhver kan indse det retfærdige, ja nødvendige i, at Samfundet her tager Kapitalens Plads som Inkassator af Værdistigningen. Netop ad den Vej skaffes der *Arbejdet* den letteste Adgang til og det største Udbytte af dansk Jord.

Vore Krav

i Udstyknings-Spørgsmaalet tager lige Sigte paa at afhjælpe de Mangler, der klæber ved Selveje, og de delvis dermed sammenhængende Mangler ved den nugældende Husmandslov.

Gennem offentligt Fæste opnaar man en *varig* Virkning i Retning af at skaffe Arbejdet bekvem Adgang til Jorden. I Modsætning til, hvad Tilfældet er ved den nuværende Ordning, gavner Statens Foranstaltning i lige saa høj Grad den næste

som den første Indehaver af Husmandsbruget. Og naar det fastslaas, at Fæstet skal gives under betryggende Brugsvilkaar, saa vil det sige, at Brugeren har mindst lige saa fri Raadighed over sin Lod som den Selvejer, der er under Panthaverens Opsyn. De betryggende Vilkaar betyder, at her skal ikke fra det Offentliges Side anstilles noget Posekiggeri og ikke opstilles noget generende Reglement. Tilsynet skal give Brugeren det frieste Spillerum. Og paa den anden Side betyder de betryggende Vilkaar, at Fæstets Indehaver har fuld Garanti for selv at høste Frugten af de Grundforbedringer, han foretager.

Dette Forslag om offentligt Fæste svarer iøvrigt nøjagtigt til Husmandsbevægelsens Krav. Den lille Jordbruger interesserer sig ikke for Grundspekulationen. Det der interesserer ham, er, at have Lejlighed til at lægge sit Arbejde paa et Jordstykke, over hvilket han selv har Raadighed. Det er just *Brugsretten* til Jorden, der har hans Interesse.

Dernæst fordrer vi Lodderne saa store, at de kan sikre Brugeren *økonomisk Selvstændighed*. Her ligger det store og afgørende Hovedformaal. Og naar Ordene »*som Regel*« er indførte i Sammenhængen, har vi dermed kun villet sige, at det bør ikke ligge udenfor Samfundets Opgave at overlade en Mand til grundig Dyrkning et mindre Stykke af Landets Jord, hvis han af en eller anden Grund udtrykkelig ikke ønsker mere.

Den tilstræbte økonomiske Selvstændighed maa aldeles ikke være afhængig af, at Fæsteren muligvis er en Mand af ganske særlig Dygtighed. Her skal ikke regnes med de Folk, der kan gøre Mirakler. I Vendingen: »drevne som almindelige Markbrug« — er der givet en meget praktisk og slaaende Forklaring af, paa hvilket Niveau Loddernes Størrelse bør ligge.

Og endelig gives der *Anvisning paa Jord* til Udstykning, først paa Jord, der allerede er i Samfundseje og dernæst paa Jord, som det Offentlige indkøber. Det vil uden Tvivl være muligt at iværksætte heldige Lejlighedskøb af større Jordstykker, naar en fornuftig Fremgangsmaade anvendes. Skulde saadanne Køb, iværksatte af det Offentlige og maaske i stor Stil, bevirke en almindelig Stigning af Landets Jordværdier — hvilken Følge næppe vil udeblive — vil dette tvinge Tanken om en Grundværdibeskatning stærkt frem i Forgrunden. Ligeledes vil nærmere praktiske Overvejelser ogsaa vise, hvorvidt Staten bør ordne denne Sag gennem et særligt Organ — en Jordkøbsbank — og hvilket Sæmspil mellem Stat og Kommune der vil være det heldigste til hele Opgavens Løsning. Og endelig bør

man — navnlig da det gælder at skaffe Adgang til Jorden ogsaa for dem, der kun raader over en ringe Kapital — høste Lære af den Erfaring, som private Udstyknings-Foretagender har givet, nemlig at et godt Udfald beror ikke saa meget paa Husmandens Kapital som paa hans værdifulde Egenskaber.

Len, Stamhuse og Fideikommissgodser.

Omtrent $\frac{1}{10}$ af Danmarks Hartkorn, eller ca. 37,000 Tdr., er baandlagt som Fideikommis. Deraf er 19 Grevskaber, 14 Baronier, 37 Stamhuse og 9 Fideikommissgodser. Det er navnlig Øerne, og deriblandt igen særlig Fyn, som er velsignede hermed.

Denne Baandlæggelse af store Jordarealer skaber en Række uheldige Forhold. At megen Jord saaledes er helt udenfor den almindelige Omsætning, har bidraget til at opskrue Prisen paa den øvrige Jord i Landet. Af Baandlæggelsen følger fremdeles en forholdsvis ringe Udnyttelse af Jorden, hvilket skaber en dobbelt uheldig Virkning i en Tid, hvor Landets stærkt tiltagende Folkemængde nødvendiggør en bestandig mere intensiv Dyrkning af Landets Jord. Fideikommis'et bidrager stærkt til at opretholde en ulige Formuefordeling i Landet, et Fødsels- og Pengearistokrati, og dette gælder forøvrigt i lige Grad, hvad enten det er *Jord* eller *Kapital*, der baandlægges.

Stridende mod Tidens Opfattelse er desuden den ulige Arveret, i Følge hvilken en Enkeltperson tager det hele i Arv, ikke at tale om, at det for ham selv er temmelig demoraliserende. Tscherning bemærkede en Gang: »Det er ødelæggende for Arvingen at vide, at hvor stor en Stympet han end er, bliver han dog en Gang en stor Mand.« Heller ikke synes det for en moderne Tankegang rimeligt, at en Mand ved at paalægge et Stykke Jord eller en Kapital et fideikommissarisk Baand skulde kunne ved sin Vilje raade over disse Ting til evige Tider uden Hensyn til, hvad Udviklingen og Samfundets Tarv senere maatte kræve.

Grundlovens Fædre var klare over det uheldige i disse Majoratsbaand paa Jorden. Derfor forbød de i § 93 fremtidig Paalæggelse af saadanne Baand og tilføjede, at de nugældende skal løses ved Lov. Det skønnes tydeligt nok, at det var Meningen, at denne Løsning skulde iværksættes snart, men endnu er det blevet til ingenting med det som med saa meget andet. *Monrad* var den første, som udarbejdede Forslag derom; siden

indbragte nuv. Højesteretsassessor *C. V. Nyholm* sidst i Tredserne gentagne Gange Forslag, og endelig indbragte *Krieger* som Justitsminister i 1870 et Regeringsforslag. Det interessanteste ved dette Forslag var, at *Krieger* heri erkendte Samfundets Medejendomsret til de fideikommissariske Besiddelser. *Tscherning* udtrykte i sin Tid den samme Opfattelse, naar han fremhævede, at Herremændene fik Lenene, fordi de skulde udføre Statens Tjeneste for intet.

Idet vi i vort Program paany fremholder Spørgsmaalet om en Lovgivning angaaende Jorden under »den døde Haand«, understreger vi Kravet om, at Samfundet sikrer sig sin Andel i disse fideikommissariske Værdier. Og paa samme Tid, som det Offentlige vil komme til at beskæftige sig med Jordspørgsmaalet i den Hensigt at skaffe Arbejdet let Adgang til Jorden, vil det ikke være urimeligt at minde Samfundet om dette Hensyn, ogsaa naar det drejer sig om at løse de fideikommissariske Baand paa store Dele af Landets Jord.

Forsikring mod Arbejderrisiko.

Arbejdsløsheden ledsager den moderne industrielle Udvikling som en mørk Skygge. Jævnligt fortæller Statistiken os, hvilket uhyggeligt stort Procenttal af Arbejdere, der i de forskellige Fag hjem søges af dette Onde. Ingen Skæbne er tungere og mere fortvivlet end den uforskyldte Arbejdsløshed, og den, der ikke kan indse, at her ligger for Samfundet en uafviselig Opgave, er ganske uden social Samvittighed. Beundringsværdige er de Ofre, som f. Eks. de danske organiserede Arbejdere har bragt for at hjælpe deres arbejdsløse Kammerater over det værste. Men lige saa givet er det, at de slaar ikke til. Her maa vi alle være med. Meget vil være vundet, efterhaanden som Arbejdet faar bestandig mere uhindret og fordelagtig Adgang til Jord, og Samfundet begynder at inddrage til fælles Bedste den Jordens Værdistigning, der nu hjemfalder til den private Udbygning. Der er dem, som paa staar, at vi skal bort fra den nuværende Verdensproduktions Planløshed, før det for Alvor lykkes at ramme Arbejdsløshedens Onde i dens Rod. Men hvor fjærnt ligger i hvert Fald ikke dette ude! Herpaa kan ikke bies. Derfor kræver vi det Offentliges Støtte til Forsikring mod Arbejdsløshed, om muligt i Samarbejde med Arbejdernes Organisationer.

I lige Maade stiller vi to Fordringer, der begge taler for sig selv: Tvungen Ulykkesforsikring for alle, ogsaa Landbru-

gets Arbejdere, og Forsikring mod vedvarende Arbejdsudygtighed, der ikke har sin Aarsag i en Ulykke.

Arbejdstid.

Ad de frie Organisationers og den naturlige Udviklings Vej er det i Løbet af den sidste Menneskealder her i Landet lykkedes at gennemføre en heldig Begrænsning af Arbejdstiden. Vi er alle bekendte med, at dette er sket for Byarbejdernes Vedkommende. I Reglen er man vistnok mindre opmærksom paa, at en lignende Bevægelse, uden Indgriben af nogen Organisation, er foregaaet i Landbruget. Dette er ikke desmindre Tilfældet, for en væsentlig Del under Indflydelse af den stærkt udviklede Maskindrift.

Under disse Forhold har vi ikke ønsket at paalægge Lovgivningsmagten en almindelig Opgave overfor dette Spørgsmaal. Men idet vi fordrer, at Staten som Arbejdsgiver gaar i Spidsen for en Begrænsning af Arbejdstiden, erkender vi, dels at en saadan Begrænsning er et heldigt socialt Formaals, dels at det ingenlunde er Staten uvedkommende. Og vi paapeger straks, at Lovgivningsmagten i hvert Fald bør optræde som Arbejdstidens Begrænsner der, hvor navnlig hygiejniske Forhold gør en Begrænsning paakrævet.

Tyendeløven.

Tyendets sociale og retslige Stilling trænger i mange Maader til Forbedring ved en Lovgivning i moderne, human Aand. Idet Spørgsmaalet jo allerede er sat paa Dagsordenen gennem den nedsatte Tyendekommission, har vi indskrænket os til at understrege den oven anførte Opfattelse samtidig med, at vi markerer vort Udgangspunkt ved at kræve den nuværende Tyendelov ophævet.

Alderdomsunderstøttelsen,

saadan som den er iværksat gennem den nugældende Lov af 1891, lider af væsentlige Mangler. Den har i for høj Grad Karakteren af en Almisselov, og med sin Mangel paa faste Takster udsætter den de Gamle for en ofte pinagtig Vilkaarlighed. I mange Tilfælde ydes Understøttelsen desuden i saa ringe et Maal, at den er ganske utilstrækkelig.

Det er vort Krav, at denne Lov forbedres. I vor Fordring om faste Minimumstakster vender vi os navnlig mod Almisse-Karakteren, Vilkaarligheden og den altfor store Karrighed. I

vor Fordring om Opretholdelse af det umiddelbare Understøttelsesprincip retter vi vor Modstand mod en Tendens, som har været at spore i modsat Retning og som kan befrygtes navnlig at ville gøre sig gældende under Bestræbelserne for en tvungen Folkeforsikring.

Social og sanitær Hygiejne.

Det lader sig gøre under denne Overskrift at sammenfatte de tre sidste Punkter paa vort sociale Program.

Hvad angaar *Statens Omsorg for forsømte Børn*, da er navnlig ved den i forrige Rigsdagssamling vedtagne Lov denne Opgave taget op til Løsning. Men utvivlsomt vil denne Foranstaltning ikke være tilstrækkelig til at overflødiggøre videre Forholdsregler. Dels lykkedes det ikke at gennemføre Loven i den bedre Skikkelse, den modtog i Folketinget, dels vil Fremtiden utvivlsomt bringer os den Erfaring, at Loven overlader altfor meget til Juristerne og Teologerne, altfor lidt til Pædagogerne.

Desuden vil al Retfærdighed efterhaanden kræve, at Samfundet yder en større Beskyttelse til de saakaldte *uægte Børn*. Om nogen forsømmes fra Samfundets Side, saa er det dem. Retsligt og socialt behandles de som en Pariakaste, hvem Livet derfor byder de ublideste Kaar. Arveretligt har de en Særstilling; Retten til deres Faders Navn er dem beskaaret. Disse Børns elendige Stilling aflæses med den største Tydelighed i det uforholdsmæssigt store Kontingent, de afgiver til Samfundets mislykkede Individuer.

Samfundet har altfor længe med Sindsro set Børn vokse op under Forhold, der tjener som ligefremme Mistbænke for deres uheldige Egenskaber. Simpel Selvopholdelsesdrift ikke mindre end humane og rent økonomiske Hensyn bør bevæge Samfundet til at gribe ind i Tide og tage Udgifterne paa det rigtige Tidspunkt.

Ogsaa i det sanitære *Tilsyn med Boliger og Næringsmidler* kræves en mere rationel og gennemgribende Ordning. Hvad Boligerne angaar, vilde de lokale Sundhedskommissioner allerede nu kunne gøre fortræffeligt Gavn, hvis de ikke i de fleste Tilfælde var de mest passive Indretninger, som findes her i Landet. Hvad angaar Kontrollen med Næringsmidler, da hersker der paa dette Omraade en vidtdreven Vilkaarlighed. Dels derved, at de mest smittefarlige Næringsmidler, f. Ex. Mælken, omsættes ganske ukontrolleret, dels derved, at den Kontrol, der

findes, f. Ex. for Kødet, er temmelig uensartet og slet ikke gennemført. Det bør være Opgaven at skaffe Befolkningen den videst mulige Garanti for sunde Næringsmidler uden at genere Produktion og Omsætning mere end nødvendigt.

Og navnlig paakalder vi Statens virksomme Støtte til de *frivillige Ædruelighedsbestræbelser*. De har virket stærkt til at ædrueliggøre vort Folk, og de vil virke langt videre endnu. Naar det desuden er billigt og naturligt, at Staten støtter disse Bestræbelser, har det navnlig sin Grund i, at Alkohol-Spørgsmaalet bestandig mere tager Karakter af et betydningsfuldt socialt Spørgsmaal. I den gamle Afholdsbevægelse anlagdes væsenligst rent moralske Synspunkter, og Talerne havde nærmest en opbyggelig Karakter. Nu drøftes Alkohol-Spørgsmaalet ivrigt af Læger og sociale Hygiejnikere, og Kampen mod Alkoholen henter sine Vaaben fra Lægevidenskaben og den sociale Statistik. Den sidste viser os, hvilken Sammenhæng der findes mellem Alkoholen og en Række ondartede sociale Fænomener.

Dette Spørgsmaal vil derfor kræve sin Plads paa alle Landes fremskredne sociale Programmer.

5. Retsordenen.

Vi har haft saa meget andet at bestille her i Landet siden Grundlovens Indførelse, at vi ikke har faaet Tid til at indfri dens saakaldte Løfteparagrafer. I dem, der angaar *Retsplejen*, forjættes en Tid, da denne foregaar i fuld Offentlighed og adskilt fra Forvaltningen, og da Folket gennem Nævninger faar Andel i Domsmagten. Mange Forsøg har man gjort — gennem Kommissioner og Lovforslag — paa at løse disse Krav, men endnu er vi lige vidt, og vi mærker ikke det ringeste til, at den nuværende Regering opbyder Styrke og Behændighed for at bringe en Løsning tilveje.

Saa meget mere nødvendigt er det da at faa skærpet de afgørende Fordringer: *Bort med Hemmelighedskræmmeriet*, Dørene til Retssalen op paa vid Gab. Afskaf det forkastelige *Inkvitionssystem*, der vel ikke mere tager Tommelskruer og gloende Tænger i sin Tjeneste, men som dog ofte forleder Dommeren — til hvem alene hele Sagens Oplysning er overladt — til, i sin Iver efter at fremskaffe en Tilstaaelse, at anvende en Fremgangsmaade, der betyder baade legemlig og sjælelig Tortur.

Sæt i Stedet *Anklageprincipet*, i Følge hvilket den Anklagede ikke behandles som skyldig, før han er dømt, og hvorefter det Offentlige ved Hjælp af den dertil beskikkede Anklager selv maa om at fremskaffe Beviset. Lad Dommerne staa frit i deres Hværv uden at være indfildrede i administrative Opgaver. Og lad endelig det juridiske Element i den dømmende Myndighed faa en passende Tilsætning gennem *Nævninger*, valgte af og blandt Borgerne selv. Ad disse Veje skabes en Retspleje, der byder Garantier mod Misbrug og Vilkaarlighed og derfor vil indgyde Borgerne en Tillid og Tryghed, som under de nuværende Forhold er yderst betinget.

Samtidig kræver vi en udvidet Adgang til at bringe *administrative Afgørelser for Domstolene*. Borgerne kan i vigtige Afgørelser, hvor det f. Ex. gælder Toldspørgsmaal, Umyndighedsdekreter el. lign., ikke staa sig ved at være prisgivne én administrativ Enkeltmands Skøn. Og der er saa meget mere Anledning til at fremdrage Spørgsmaalet om Grænsen mellem Administrationens og Domstolenes Myndighedsomraade, som de senere Aars Lovgivning har vist en uheldig Tilbøjelighed til at henlægge til administrativ Afgørelse saadanne Anliggender, der efter deres Natur er rene *Retsspørgsmaal*. Under Rigsdagens Forhandlinger er der med Føje anket derover, og Eksempler derpaa kan hentes fra Loven om smitsomme Sygdomme blandt Husdyrene, Lov af 1898 om Statsbanedriftens Ordning, Ulykkesforsikringsloven, Livsforsikringsloven, Skattelovene osv.

Idet Programmet dernæst vender sig til de *gejstlige* og de *militære Retter*, kræver det, at de første ganske ophæves. De bestaar nu i 1ste Instans af en *Provsteret* (Herredsfoged og Provst), i 2den af *Landemodet* (Stiftamtmand og Biskop), men den 3dje Instans er Højesteret, og deres Opgave er at paa-kende de af gejstlige Personer (derunder Lærere i deres Egen-skab af saadanne) begaaede Embedsforseelser. Praktisk er de saa godt som uden Betydning, og der er ingen Mening i at opretholde dem.

Hvad *Krigsretter* angaar, forlanger vi dem grundigt omord-nede og deres Virksomhed samtidig indskrænket til kun at angaa militære Tjenesteforseelser. Forholdet er nu, at i Pro-vinsen paadømmer Krigsretterne alle Sager mod Militære, ogsaa rent borgerlige Sager. I Kjøbenhavn paadømmer de foruden Tjenesteforseelser ogsaa rent kriminelle Sager. Dette urimelige Forhold fører, som de fleste andre Forhold i vor militære Rets-pleje og Straffelov, Tanken tilbage til den Tid, da Hæren be-

stod af hvervede Landsknægte og ikke, som nu, var rekruteret af den almindelige Værnepligt.

I Virkeligheden hviler den militære Retspleje da ogsaa for Hærens Vedkommende paa en Instruks af 1683 og for Flaadens Vedk. paa nogle Artikler fra 1752 og 56, saa det er ikke underligt, at en Revision er paatrængende nødvendig. En Krigsret bestaar af 1 Oberst og 12 Militære, fordelt i 6 Klasser. Er Tiltalte en Officer, skal der i Retten findes Officerer af samme eller højere Grad end Tiltalte. Hører Tiltalte til Underklasserne, har Krigsretten følgende S sammensætning: 2 Kaptajner, 2 Premier- og 2 Sekondløjtnanter, 2 Sergenter, 2 Korporaler og 2 Menige. Endelig er der Auditøren, som paa en Gang anstiller Forhør, er Aktor og Defensor og tilsidst foreslaar en Dom, hvorover der stemmes klassevis. Dommerne bestaar af Folk, af hvilke nogle skylder de andre ubetinget villig og nøjagtig Lydighed. Det hele foregaar i den dybeste Hemmelighed, og der er ingen Instans at appellere til. Dommen er endelig. Hvad der her tiltrænges af Reform er ligefor: Fuld Offentlighed, Beskikkelse af en Aktor og Defensor for den Tiltalte, Tilføjelse til Domstolene af et civilt, tilstrækkelig stærkt juridisk Element. Mulighed for Appel, i hvert Fald i visse Tilfælde. Og i Tilknytning hertil bør foretages en Revision af den *militære Straffelov*, der tiltrods for Revisionen for 25 Aar siden endnu indeholder Bestemmelser, som smager stærkt af Barbari.

Med Hensyn til *den civile Lovgivning* indskrænker Programmet sig til at udtrykke Ønsket om et nordisk Fællesskab. De sidste Tider viser Tegn til, at Sverrig vil isolere sig fra et saadant Samarbejde, der allerede har resulteret i fælles Veksellov, Sølov, Udkast til Lov om Køb og Salg etc. Forhaabentlig befinder vi os her blot overfor en forbigaaende Misstemning, der hurtigt vil svinde, saaledes at der ogsaa paa dette Omraade kan opnaas et værdifuldt Fællesskab mellem de nordiske Lande. En Fordybelse i Enkeltheder i den borgerlige Lovgivning vilde have bragt Programmet til paa dette Punkt at svulme altfor stærkt op. Men det stemmer med Programmets Aand, naar vi kræver retlig Ligestilling for Kvinder og virksom Beskyttelse for de saakaldte uægte Børn, navnlig derved, at de faar Arveret efter Faderen og Ret til hans Navn.

Endelig sætter vi et Maal i en *gennemgribende Revision af Straffelovgivningen* i Overensstemmelse med Nutidens Opfattelse af Forbrydelse og Straf. En Tid lang tog man haandfast paa Tingene. Forbryderen var en Skurk, som det til Straf gjaldt

at paaføre en Lidelse, der var følelig i ligefremt Forhold til Forbrydelsens Omfang og Karakter. Strafferetten var *Gengældelsens* Lov, og praktiseredes med stor Resoluthed. Navnlig spillede Mishandling af Forbryderens Legeme en stor Rolle. Resultatet blev imidlertid det kummerlige, at Misdæderen bare prygledes længere ned i Sumpen.

Fra Begyndelsen af det forrige Aarhundrede daterer sig da den ny Opfattelse, at Formaalet med Straffen burde være at hæve Individet til et højere Trin. *Forbedringen* afløste *Gengældelsen*. Og ved Bedømmelsen af Forbryderen og hans Bedrift lærte man at tage Hensyn dels til hans medfødte Anlæg, dels til hans sociale Vilkaar og de særlige Forhold, hvorunder Forbrydelsen var udøvet. Forrige Aarhundredes politiske Frigørelse og stærke Kulturudvikling ændrede desuden paa mange Punkter Opfattelsen af, *hvad* der maa betragtes som en Forbrydelse og derfor hører hjemme under Straffeloven.

Vor Straffelov af 1866, der til visse Maader udtrykker den nyere Tids Opfattelse, er dog allerede saa gammel, at den er stærkt forældet. Den indeholder formaalsløse Haardheder og Raaheder. Den tager altfor ringe Hensyn til Forbryderens Individualitet, og de foreskrevne Straffe løser i det hele ikke deres Opgave i Retning af Forbedring. Loven opretholder stadig *Dødsstraffen*, skønt denne savner enhver forstandig Begrundelse, siden dens Formaal — at give Samfundet absolut Sikkerhed mod en farlig Forbryder — fuldt opnaas ved de moderne Fængsler. Fremdeles indeholder Straffeloven stadig saadanne *Blasfemi-Bestemmelser*, mod hvilke allerede Grundtvig rettede en stærkt begrundet Kritik. Eller tænk paa Paragrafen om *forargeligt Samliv*, der faktisk kun rammer de Fattige. Eller nu den elastiske Bestemmelse om Straf for utugtigt Skrift — en Paragraf, der kan bruges og er bleven brugt ikke blot mod, hvad der ikke fortjente bedre Skæbne, men ogsaa mod værdifuld Litteratur og til Afstraffelse af Anskuelser og Tilbøjeligheder, der stred mod den paa det givne Tidspunkt herskende Samfundsmoral. I saadanne Forhold, der angaar Aandslivets og den personlige Frihed, maa et frisindet Samfund fare frem med anderledes Varsomhed. Desuden — hvad fik mon nogen Tid ud af at bekæmpe Kætterne med Svøber og Skorpioner?

Og endelig har de sidste Tider bragt os *Pryglestraffen* for voksne Mænd tilbage. Da vi endelig skulde til at revidere Straffeloven af 1866, sank vi paa et Punkt pludseligt ned i det Barbari, i hvilket Strafferetten befandt sig for et Aarhun-

drede siden. Vort Svar herpaa er kort og godt: *Legemlige Straffe afskaffes!* Og vor Mistillid til den Straffelovs-Revision, der kunde blive iværksat under den nuværende Justitsministers Ledelse, er ikke formindsket, naar vi betragter den Kommission derom, som Hr. Alberti allerede har nedsat. Den er indtil Dato det lødigste Udtryk for de reaktionære Tilbøjeligheder, der trives indenfor den nuværende Regering.

6. Folkeoplysning og Aandsliv.

Det radikale Venstres Program forudsætter som en given Ting, at Staten bør støtte Arbejdet for Folkeoplysningen og Aandslivet, og dette vil ikke finde Modsigelse. Det er derfor tilstrækkeligt at understrege, at for den *danske* Stat bør denne Opgave være særlig magtpaaliggende. Er det rigtigt, at vi bør ophøre med at agere *Krigsmagt*, fordi vi slet ikke mere magter den Rolle, og i Stedet for sætte al vor Evne ind paa at være *Nation*, da er det selvindlysende, at en Del af, hvad der spares paa Militærbudgettet, finder sin naturlige Anvendelse paa de Udgiftsposter, der opføres til Fremme af Aandskulturen i Folket. Her er en væsentlig Del af vort levende Værn; her er en Rustning, som Folket med Virkning kan iføre sig; her er en Fæstning, som vi kan baade bestykke og bemande, og her bør ikke træffes noget Kniberi. Uden Smaalighed bør vi støtte det skabende Aandsarbejde; og som vi kræver let og lige Adgang til Landets Jord, fordrer vi det samme overfor Kundskaber og Aandsværdier.

Men med ikke mindre Styrke vender vi os mod den Tankegang, at Staten skulde have Ret til et Formynderskab over Aandslivet. Vi er overhovedet af den Opfattelse, at Friheden er selve Aandslivets nødvendige Element; det er Vandet for Fisken, det er Luften for Fuglene. Og i saa Hensende kan vi henholde os til følgende Udtalelse af *Grundtvig* paa den grundlovgivende Rigsdag: » . . . Naar man vil kyse os for denne Frihed ved at opregne den Mængde Farer, som den skulde kunne medføre, skulle vi bære os ad, som naar nogen vil kyse Livet af os ved at opregne og afmale alle de Farer, som Menneskelivet unægtelig er udsat for fra Vuggen til Graven. Ligesom vi da aldrig burde svare andet end: »Livet duer til alt og Døden til intet, derfor ville vi beholde Livet og søge at undgaa og gennemgaa dets Farer, saa godt vi kan«, saaledes skulle vi ogsaa svare her: »Fri-

heden duer til alt godt, Trældommen duer til intet godt i Aandens Verden, derfor ville vi have Friheden med alle dens Farer.« Hvor lyser ikke disse Ord af Frimodighed og Livsforstaaelse!

Fra dette Synspunkt maa vi da stille det Krav for Øjeblikket, at de Levninger af *Censur*, hvormed Staten endnu plager os, bringes ud af Verden. I afgjort Strid med Grundlovens Aand bliver Teatercensuren tilmed under den nuværende Justitsminister udviklet bestandig videre i Retning af ikke blot at gælde, hvad der maatte stride imod Lovene, men ogsaa til at hindre Fremsættelsen fra Scenen af saadanne Anskuelser, som Magthaverne af religiøse, moralske eller politiske Grunde ønsker at underkue. Og med Vilkaarligheden i dette forbinder sig Smaaligheden. Disse Overgreb maa da stanses. Lad Ordet lyde frit fra Scenen som i Pressen. Lad Lovene og den offentlige Mening dømme.

En meget væsentlig Side af Spørgsmaalet om Aandslivets Frihed udtrykker sig i Forholdet mellem Staten og Religionen, mellem det borgerlige og det kirkelige. Opgaven bør her bestaa i en redelig Opfyldelse af det gamle Ord om at give enhver sit og stille de to Parter frit og uafhængigt til hinanden.

Staten bør paa sin Side ikke øve nogen Art af Formynderskab over det religiøse og kirkelige Liv udover Tilsynet med, at de Former, dette antager, ikke strider mod de borgerlige Love. Staten bør dernæst ikke begunstige nogen enkelt Religion eller noget enkelt Kirkesamfund fremfor andre. Hvis den understøtter det ene, bør den understøtte de andre i samme Forhold. Ejheller bør Staten give kirkelige Embedsmænd Adkomst til paa sine Vegne at udøve Embedshandlinger af rent borgerlig Karakter. Og navnlig bør Staten ikke paatvinge Borgerne nogen bestemt Religion eller i sit Forhold til den enkelte Borger tage nogetsomhelst Hensyn til, hvilken Religion han lever paa, men kun til, om han opfylder sine borgerlige Pligter; alt andet er Staten uvedkommende.

De kirkelige Samfund bør paa deres Side kun kræve, at de faar Lov til indenfor de Grænser, som afstikkes ved de almindelige borgerlige Love, at leve deres Liv i Frihed og efter deres eget Tarv.

Til dette klare og sunde Forhold mellem Staten og Religionen, mellem det borgerlige og det kirkelige er der i vort Samfund langt tilbage. Vi møder tværtimod den uheldigste Sammenblanding, tjenlig til at fremkalde Hykleri, Overgreb mod den aandelige Frihed, pinlige Konflikter, Forfusking af

de virkelige religiøse Værdier. Altfor meget i den nuværende Folkekirke staar tilbage fra den gamle Statskirkes Tider, da Enevoldskongen følte sig som ansvarshavende for sine Undersaatters Sjæle og gennem sine Embedsmænd holdt Kirketugt og førte Straffen over de Formastelige, der ikke var stive i den rette Lære. I sin voldsomme Udtryksmaade taler Grundtvig om den gamle Statskirke, om hvilken han »tør sige alle Provster, Biskopper, Paver, alle Konsistorier, Synoder og Kancellidepartementer op i deres Øjne«, at den »kun var et Tugt- og Forbedringshus«. Og naar han fortsætter med den Anklage, at denne Statskirke »ved at være en Tvangsanstalt i Hjærtets frieste og helligste Anliggender maatte undergrave al Samvittighed og Sanddrøhed«, saa fornemmer vi, at de Ord heller ikke er uden Ærinde i vore Dage, da man i det kirkelige Udvalg synes at ville tilvejebringe lige Vilkaar mellem Præster og Lægfolk, ikke ved at give de første Frihed, men ved at lægge ogsaa de sidste i Lænker, og da man synes at lægge mere Vægt paa *det elendige Skin*, end paa den Ærlighed, som Friheden skaber.

Fremdeles overlader Staten rent borgerlige Embedshandlinger som Ægteskabsstiftelse, Begravelse og Navnegivning til Kirkens Embedsmænd. Den opretholder i Skolen *tvungen* Undervisning i Religion — man erindre sig Grundtvigs Modstand her — til lige Uret mod dem af dens Lærere, der ikke selv er troende, og mod de Forældre, der ikke ønsker deres Børn underviste i Religion. Og medens Statens rige Tilskud til Folkekirken dog kan begrundes med en Henviisning til, at denne Kirke rummer saa langt det overvejende Tal af Befolkningen, saa er det i hvert Fald ikke muligt at forsvare, at Staten *tvinger* Ikke-Medlemmer af Folkekirken, der selv maa bekoste deres Gudsdyrkelse, til alligevel at betale deres kirkelige Afgift for siden at anvende den til et andet Formaal.

Det radikale Ventres Program tager direkte Sigte paa at afhjælpe disse uheldige Tilstande gennem en naturlig Fortsættelse af det Frigørelsesværk, der allerede er begyndt. Tanken med Sognebaandsløsningen bør videreføres gennem en Udsløttelse af de geografiske Sogneskel. Fra Valgménighederne og den lille Indrømmelse i Retning af Selvstyre, der er gjort Menigheden, bør Vejen gaa til et Menighedsliv i frie Selvstyre-Former uden Statens Indblanding, ligesom borgerlige Embedshandlinger bør udskilles fra det kirkelige Embede og overgaa til borgerlige Embedsmænd.

Men saa længe der overhovedet bestaar nogen Forbindelse mellem Stat og Kirke, maa vi i hvert Fald bestemt kræve

Rigsdagens Lovgivnings-Myndighed paa det kirkelige Omraade opretholdt, og navnlig vil det, naar det radikale Venstre skal handle i sit Programs Aand, være nødvendigt at modsætte sig en *særlig kirkelig Rigsdag* som den, der synes at have saa overvejende Sympati indenfor det kirkelige Udvalg. Thi den vil unægtelig medføre stor Fare for en usund Kirkepolitik, et Præsteheredømme, der med sin Tvang og sit gejstlige Formynderskab gaar stik imod det Menighedsliv i Frihed og Selvstyre, der er Begyndelsen og Enden paa vort Program i denne Sag.

Og hvad nu Folkeskolens Forhold til Religionen angaar, da betræder vi ogsaa her Vejen til Frihed og Oprigtighed, naar Forældrene faar Lov til at fritage deres Børn for Religionsundervisningen, hvad enten Børnene gaar i en offentlig eller i en privat Skole, og naar Læreren efter Ønske kan fritages for at undervise i Religion.

Ogsaa i en anden Henseende ønsker vi at løse Folkeskolens Lærer fra en Tvang, der nu er over ham som en Levning fra den Tid, da han mere var Degn end Lærer, idet vi kræver, at det ikke længere skal være nogen *tvungen* Sag for ham at fungere som Kirkebetjent. Denne Bestilling, der er uden naturlig Forbindelse med Lærervirksomheden, er efterhaanden med Rette Genstand for stedse mere Misfornøjelse hos Lærerne.

Og endelig stiller det radikale Venstre afgørende Fordringer om Reformen i Folkeskolen. Denne er en Livsinteresse for et demokratisk Parti. Naar der er Tale om at yde alle lige Adgang til Kundskaber og til Delagtighed i den folkelige Dannelse, mælder Folkeskolen sig i første Række som den slagne Vej. Her staar vi foran det grundlæggende Kulturarbejde; her er Husets Fundament.

Den danske Folkeskole, der fik fast Bund under Fødderne ved Skoleloven af 1814, har siden da bidraget sit til at hæve Folkeoplysningen i vort Land. Op gennem Tiden befrugtedes og fornyedes den i sit Arbejde, dels gennem betydelige Personligheder indenfor den selv, dels udefra gennem nye Syn paa Skolens Tarv og dens Opgaver, saaledes at den i Virkeligheden forlængst sprængte de gamle Rammer og afstak sig selv nye. Til trods for denne Udvikling tiltrænges der alligevel gennemgribende Reformen, navnlig til at lette Vejen for den Indsats, Lærerne yder af Personlighed og frisk Foretagsomhed. Saaledes er hverken Halvdags- eller Hverandendags-Undervisningen tilfredsstillende, ikke at tale om de Biskoler, der endnu adskillige Steder i Landet er den nøjsomme Dag og Vej.

Det radikale Venstre vedkender sig Enhedsskolen som Maa-

let for den offentlige Skole, saaledes at Folkeskolen, som til-
sigtet ved den sidste Skolelov, indføres i organisk Forbindelse
med en videregaaende Undervisning. Men ligesom vi afgjort
modsætter os, at dette bliver ensbetydende med en Forringelse
af Folkeskolens selvstændige Værdi, vender vi os paa det be-
stemteste imod, at Skolen ad den Vej og gennem en centrali-
seret Styrelse ovenfra nedefter lægges i Uniform, saa den taber
sin Frihed og sin Bevægelighed.

Først kræver vi det gejstlige Tilsyn afskaffet. Det har ud-
spillet sin Rolle i samme Grad, som Degnen forvandlede sig
til Lærer, som Katekismen maatte vige Pladsen for en folkelig
Undervisning i almindennende Kundskaber, og som Folket mod-
nedes til at tage sin egen Skole i sin egen Haand. Til den
ene Side bør det gejstlige Tilsyn erstattes med vejledende Til-
lidsmænd fra Skolens egen Kreds, til den anden Side med For-
ældrenes udvidede Indflydelse paa Skolens Ve og Vel.

Her bliver ingen Uniform. Her bliver en virkelig fri Folke-
skole, afpasset efter Livets og Udviklingens Tarv, bevægelig i
Forhold til de Ønsker og Anskuelse, der lever i Egnen om-
kring hvert Skolehus.

Endelig aabner vort Program Adgang til det Offentliges
Støtte for frie Skoler, oprettede ad privat Vej. De frie Skoler
har ofte været Planteskoler for nye og gode Vækster, Forsøgs-
marker, hvis Resultater er komne den offentlige Skole tilgode.
Og tænker vi paa de frie Ungdomsskoler, der i Folkehøjskolens
Skikkelse har virket i vort Folk nu i over et halvt Aarhun-
drede, vil det være indlysende, hvor vægtige Grunde der kan
foreligge for det Offentliges Støtte til de frie Skoler. Men ligesaa
vægtige Grunde foreligger *imod*, hvor private Skoler bundes i
Standfordomme og Snobberi eller byder en elendig Uddan-
nelse eller endelig ligefrem er formummede Forsøg paa at und-
drage Børnene en ordentlig Undervisning. Og hvor de først-
nævnte Forhold er de afgørende, bør det navnlig ikke glem-
mes, at her uddybes netop fra Barnealderen den sociale Kløft,
hvis Udjævning er en tilstræbt og værdifuld Virkning af den
fælles frie Folkeskole, ligesom selve dennes Virkeliggørelse i
dens bedste Form vanskeliggøres, fordi de mest Besiddende
da har Interesse i at bevare Folkeskolen som en billig Fattigskole.

Her foreligger ingen Fortjeneste til det Offentliges Støtte.
At støtte her vilde være at fylde Fjendens Krigskasse.

Til

Venstres Kontor, Kjøbenhavn Ø.

Bestillingsseddel.

Jeg ønsker at købe:

..... Exemplarer af Skriftet »Om Programmet«.
følger pr. Postanvisning.*)
Beløbet Kr. Øre
ønskes taget i Opkrævning.*)
Skrifterne bedes sendt mig til nedenstaaende Adresse.*)
bedes De selv uddele.*)

**Tydeligt Navn og
Adresse:**

{ Navn:
Stilling:
Bopæl:

*) Hvad der ikke ønskes, bedes udstreget.

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk